

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра цивільного права та процесу

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

**з навчальної дисципліни «Напрями розвитку науки цивільного права»
вибіркових компонент
освітньої програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти**

081 Право (правозастосування)

Харків (Вінниця) 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри цивільного права та процесу (протокол від 23.08.2023 № 8)

Розробник:

1. Професор кафедри цивільного права та процесу, докт. юрид. наук, професор
Кухарєв Олександр Євгенович

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, канд. юрид. наук, доцент Зайцев Олексій Леонідович.
2. Професор кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава мудрого, канд. юрид. наук, професор Борисова Валентина Іванівна.

**1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1. Концепція розвитку цивільного права як приватного права	12	2	4			6	екзамен
Тема № 2. Розвиток вчення про суб'єкти цивільного права	12	2	4			6	
Тема № 3. Розвиток вчення про об'єкти цивільних прав	12	2	4			6	
Тема № 4. Розвиток вчення про особисті немайнові права	12	2	4			6	
Тема № 5. Розвиток вчення про речові права	14	2	4			8	
Тема № 6. Розвиток вчення про зобов'язання.	14	2	4			8	
Тема № 7. Розвиток доктрини спадкового права	14	4	4			6	
Всього за семестр № 3:	90	16	28			46	

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1. Концепція розвитку цивільного права як приватного права	14	2	2			10	екзамен
Тема № 2. Розвиток вчення про суб'єкти цивільного права	12		2			10	
Тема № 3. Розвиток вчення про об'єкти цивільних прав	12		2			10	
Тема № 4. Розвиток вчення про особисті немайнові права	12		2			10	
Тема № 5. Розвиток вчення про речові права	12	2				10	
Тема № 6. Розвиток вчення про зобов'язання.	14	2	2			12	
Тема № 7. Розвиток доктрини спадкового права	12	2				10	
Всього за семестр № 3:	90	8	10			72	

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Концепція розвитку цивільного права як приватного права.

Семінарське заняття Концепція розвитку цивільного права як приватного права.

Навчальна мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо вчень про предмет, метод, функції цивільного права, засвоїти нормативний матеріал щодо джерел цивільного права, ознайомитися з практикою застосування загального і спеціального законодавства.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 2 години.

Навчальні питання:

1. Проблема дуалізму права. Приватне право та публічне право.
2. Визначення предмету цивільного права у цивілістичній доктрині.
3. Сучасна доктрина цивільного права про метод цивільно-правового регулювання.
4. Функції цивільного права та їх значення
5. Система джерел цивільного права.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Проблема дуалізму права. Приватне право та публічне право

При вивченні цього питання необхідно розкрити сутність ідеї природного права та основні її засади, які істотно вплинули на кодифікацію цивільного законодавства України. Крім того, слід звернути увагу на проблематику доктринального підходу до дуалізму приватного права, що полягає в паралельному існуванні Цивільного та Господарського кодексів України, які одночасно регулюють значну частину приватних відносин.

2. Визначення предмету цивільного права у цивілістичній доктрині.

Під час вивчення питання, пов'язаного з визначенням предмету цивільного права необхідно звернути увагу на вчення А. С. Довгєрта, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, О. А. Пушкіна, М. М. Сїбільова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Є. О. Харитонова та інших фахівців щодо розуміння предмета цивільного права. Необхідно акцентувати увагу на доктринальних підходах розуміння сімейних, корпоративних, організаційних правовідносин та інших приватних відносин як цивільних.

3. Сучасна доктрина цивільного права про метод цивільно-правового регулювання.

Розглядаючи це питання доцільно з'ясувати сутність диспозитивного методу правового регулювання, обмеження диспозитивності у цивільному праві, розкрити основні ознаки методу цивільно-правового регулювання, які відмежовують його від імперативного методу правового регулювання. Крім того, слід визначити, які норми цивільного права є за своєю природою диспозитивні, а які – імперативні.

4. Функції цивільного права та їх значення

При висвітленні цього питання слід розкрити поняття функцій права та визначити, яке значення мають функції цивільного права. Розуміння функцій цивільного права у цивілістичній доктрині. Види функцій цивільного права.

5. Система джерел цивільного права.

Розглядаючи питання про джерела цивільного права доцільно чітко визначитись з поняттям джерел цивільного права та з'ясувати їх співвідношення з актами цивільного законодавства, особливу увагу треба надати аналізу практики Європейського суду з прав людини як джерелу цивільного права. Необхідно проаналізувати договір як регулятор цивільних відносин. Особливу увагу слід приділити з'ясуванню співвідношення актів цивільного законодавства і договору, вміщеному у ст. 6 ЦК України.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Реалізація принципу диспозитивності при регулюванні цивільних правовідносин.
2. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Співвідношення диспозитивних та імперативних норм цивільного права.
2. Проблеми визначення предмета цивільного права.
3. Проблеми дуалізму приватного права.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
4. Сивий Р. Б. Приватне (цивільне) право в системі права України : монографія. Київ : КВІЦ, 2006. 214 с.
5. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.

6. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Крasicької. Харків : Право, 2017. С. 15-97.

7. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків : Право, 2013. 760 с.

8. Методологія в праві : монографія / І. Б. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. 658 с.

9. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / редкол.: В.Я. Тацій (голова), О. В. Петришин, Ю. В. Баулін та ін. Цивільно-правові науки. Приватне право. Т. 3. 2008. 640 с.

10. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення/ за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Колісник А. А., 2010. 320 с.

11. Енциклопедія цивільного права України / редкол.: Я. М. Шевченко (відп. ред.) та ін. ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін Юре, 2009. 948 с.

Тема № 2. Розвиток вчення про суб'єкти цивільного права

Семінарське заняття Розвиток вчення про суб'єкти цивільного права

Навчальна мета заняття: засвоїти доктринальні положення про суб'єктів цивільного права та учасників цивільних правовідносин, засвоїти нормативний матеріал щодо фізичних та юридичних осіб, а також держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад як суб'єктів цивільного права, ознайомитися з практикою застосування цивільного законодавства з окреслених питань.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 2 години.

Навчальні питання:

1. Фізична особа як учасник цивільних правовідносин у доктрині цивільного права.

2. Проблеми юридичної особи у доктрині цивільного права.

3. Доктринальні підходи до участі Держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади у цивільних правовідносинах.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Фізична особа як учасник цивільних правовідносин у доктрині цивільного права.

Під час вивчення цього питання важливо зосередити увагу на доктринальних питаннях правосуб'єктності фізичної особи, обсягу її

правоздатності, можливості та наслідках вчинення правочину, який обмежує правоздатність фізичної особи. При вивченні цього питання необхідно розкрити законодавчі та доктринальні підходи щодо окреслення кола ознак, які дозволяють індивідуалізувати фізичну особу як учасника цивільних відносин. Особливості правового статусу фізичної особи-підприємця. Додатково слід розкрити поняття «емансипації» та її правове значення для розвитку цивільних правовідносин.

2. Проблеми юридичної особи у доктрині цивільного права.

При вивченні цього питання необхідно розкрити теорії походження юридичної особи. Важливо ретельно проаналізувати ознаки юридичної особи. Крім того, потребує з'ясування розуміння юридичної особи за цивільним законодавством України. Доцільно проаналізувати правову природу статуту юридичної особи. Юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права.

Додатково в межах даного питання слід визначити відповідальність юридичної особи.

3. Доктринальні підходи до участі Держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади у цивільних правовідносинах.

Розглядаючи це питання, треба визначити правосуб'єктність держави як учасника цивільних відносин, подискутувати з існуючих доктринальних підходів щодо доцільності надання державі статусу юридичної особи публічного права. Необхідно розглянути форми участі держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад у договірних та недоговірних цивільних правовідносинах.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Основні теорії походження юридичної особи.
2. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Теоретичні аспекти визначення поняття юридичної особи в цивільному праві.
2. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб.
3. Держава як суб'єкт цивільно-правового зобов'язання.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник*

України. 2003. № 11. Ст. 461.

4. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 432 с.

5. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення : монографія. Київ : Арттек, 2020. 479 с.

6. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 98-165.

7. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : монографія. Харків : Юрсвіт, 2008. 482 с.

8. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків : Право, 2013. 760 с.

9. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ : КНТ. 2008. 626 с.

10. Суб'єкти цивільного права / за заг. ред. академіка АПрН України Я. М. Шевченко. Харків : Харків юридичний, 2009. 632 с.

Тема № 3. Розвиток вчення про об'єкти цивільного права

Семінарське заняття Розвиток вчення про об'єкти цивільного права

Навчальна мета заняття: засвоїти доктринальні положення щодо об'єктів цивільних прав та їх видами, визначитися із системою класифікації об'єктів у цивільному праві, ознайомитися з практикою застосування цивільного законодавства щодо об'єктів цивільних правовідносин.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 2 години.

Навчальні питання:

1. Доктринальне поняття об'єктів цивільних прав та їх система.

2. Речова, поведінкова, плюралістична концепції об'єкта, концепція множинності.

3. Житло як об'єкт цивільних прав. Цінні папери як об'єкти цивільних правовідносин. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. Корпоративні права як об'єкти цивільних прав. Спадщина як об'єкт цивільних прав.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Доктринальне поняття об'єктів цивільних прав та їх система.

В межах цього питання слід врахувати, що головні ідея побудована на співвідношенні взаємовідносин суб'єкта правовідносин з об'єктом. Тому головною визначальною ознакою об'єкта є можливість здійснювати панування

над ним суб'єктом правовідносин. Необхідно звернути увагу на доктрину цивільного права про співвідношення таких правових категорій, як «об'єкт цивільних прав», «об'єкт цивільних правовідносин», «об'єкт цивільно-правового захисту». На відміну від ЦК УРСР 1963 р., ЦК України об'єктам цивільних прав присвячено розділ III, який містить чотири глави. Можна визначити таку систему об'єктів цивільних прав: 1) майнові блага; 2) об'єкти інтелектуальної власності; 3) немайнові блага; 4) приватний чи суспільний інтерес.

2. Речова, поведінкова, плюралістична концепції об'єкта, концепція множинності.

Розглядаючи це питання, варто виходити з того, що існує декілька доктринальних концепцій об'єкта цивільного права. Відповідно доцільно проаналізувати концепції щодо визначення об'єкта цивільних правовідносин, зокрема речову, плюралістичну концепції, концепцію множинності об'єктів, а також теорію об'єкта як правового режиму.

3. Житло як об'єкт цивільних прав. Цінні папери як об'єкти цивільних правовідносин. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. Корпоративні права як об'єкти цивільних прав. Спадщина як об'єкт цивільних прав.

Вивченні цього питання зумовлює потребу у з'ясуванні сутності та особливостей розуміння різних доктринальних підходів щодо окремих об'єктів цивільних відносин. Слід виявити особливості такого об'єкту цивільних прав як житло, під яким розуміють житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них. Особливу увагу необхідно звернути на наступні концепції: 1) цінних паперів як об'єктів цивільних правовідносин (В. Л. Яроцький); 2) теорію майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин (С. І. Шимон); 3) корпоративні права як об'єкти цивільних прав (В. А. Васильєва, Ю. М. Жорнокуй); 4) нетипові об'єкти цивільних прав (Р. А. Майданик, В. Л. Скрипник).

Окремо доцільно проаналізувати специфічні риси спадщини як особливого об'єкту цивільних прав, що має локальний характер, адже існує виключно в межах спадкових правовідносин.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Виникнення прав та обов'язків на об'єкти цивільних прав.
2. Нетипові об'єкти цивільних прав.
3. Роботи як об'єкти цивільних прав.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Права на результати інтелектуальної власності.

2. Особливості застосування державної реєстрації у сфері цивільного обороту.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
3. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 166-223.
4. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 664 с.
5. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків : Право, 2013. 760 с.
6. Савченко А. С. Незавершене та самочинне будівництво як об'єкти цивільних правовідносин : монографія. Харків : Право, 2014. 192 с.
7. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин, Ю. В. Баулін та ін. Цивільно-правові науки. Приватне право. Т. 3. 2008. 640 с.
8. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ посіб. / відп. ред. Р. А. Майданик. Київ : Юстініан, 2010. 1008 с.
9. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект : монографія. Харків : Право, 2015. 532 с.
10. Скрипник В. Л. Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав: монографія. Кременчук : Вид. Щербатих О. В. 2020. 380 с.
11. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : монографія. Харків : Право, 2006. 544 с.
12. Ходико Ю. Є. Об'єкт іпотечного правовідношення : монографія. Харків : Право, 2012. 224 с.

Тема № 4. Розвиток вчення про особисті немайнові права

Семінарське заняття Розвиток вчення про особисті немайнові права

Навчальна мета заняття: засвоїти доктринальні положення щодо поняття та класифікації особистих немайнових прав, а такої їх захист, засвоїти нормативний матеріал щодо правового регулювання особистих немайнових прав фізичних та юридичних осіб, ознайомитися з практикою застосування цивільного законодавства у сфері захисту особистих немайнових прав.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 2 години.

Навчальні питання:

1. Визначення поняття особистих немайнових прав у цивілістичній доктрині.
2. Доктринальні підходи до класифікації особистих немайнових прав.
3. Особисті немайнові права юридичної особи.
4. Захист порушених особистих немайнових прав фізичної особи.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Визначення поняття особистих немайнових прав у цивілістичній доктрині.

При вивченні цього питання слід зважати, що особисті немайнові права включаються до предмету цивільного права. У цьому аспекті слід розкрити визначальні ознаки особистих немайнових прав. Далі необхідно звернути увагу на негативну концепцію щодо місця особистих немайнових прав у системі права України. При цьому доцільно врахувати позицію Р. О. Стефанчука про те, що особисті немайнові відносини слід розглядати як первинні, самостійні та рівні за значенням у структурі предмета цивільного права.

2. Доктринальні підходи до класифікації особистих немайнових прав.

У межах даного питання слід розкрити законодавче закріплення та доктринальні розробки класифікації особистих немайнових прав. Визначити загальні (універсальні) особисті немайнові права фізичних осіб. Охарактеризувати спеціальні (окремі) особисті немайнові права фізичних осіб. Посттанативні особисті немайнові права у роботах Р. О. Стефанчука.

3. Особисті немайнові права юридичної особи.

Під час розгляду цього питання варто звернути увагу, що юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Особисте немайнове право має визнаватися за юридичною особою як за носієм відповідного особистого немайнового блага, тобто мати юридичний стан прикріпленості нематеріального об'єкта до суб'єкта через визначення відповідного правового статусу такої особи. До ознак особистих немайнових прав юридичних осіб у доктрині цивільного права відносять: 1) абсолютність; 2) невіддільність; 3) наявність специфічних підстав виникнення і припинення; 4) спрямованість на задоволення майнового і немайнового інтересу; 5) невичерпність; 6) набуття економічного змісту; 7) індивідуалізація.

4. Захист порушених особистих немайнових прав фізичної особи

При вивченні цього питання необхідно звернути увагу на доктринальні підходи щодо загальних та спеціальних способів захисту особистих немайнових прав, варто провести розмежування між такими спеціальними способами захисту особистих немайнових прав, як спростування недостовірної інформації та право на відповідь.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Роль та значення особистих немайнових відносин у структурі предмета цивільного права.
2. Особисті немайнові права фізичних осіб, що виникають у сфері медичних відносин.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Спеціальні способи захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.
2. Види особистих немайнових прав юридичних осіб.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
4. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
5. Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб. / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків: Право, 2017. С. 248-274.
6. Правова доктрина України: у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.
7. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин, Ю. В. Баулін та ін. Цивільно-правові науки. Приватне право. Т. 3. 2008. 640 с.
8. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ. 2008. 626 с.
9. Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: монографія. Донецьк: Вид-во ДІВС МВС України, 2002. 164 с.
10. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: монографія. Харків: Золота миля, 2015. 528 с.
11. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів: монографія. Харків: Діса плюс, 2013. 552 с.
12. Попова С. О. Здійснення та захист особистих немайнових прав юридичних осіб: дис. ... докт. філософії: 081 «Право». Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 237 с.

Тема № 5. Розвиток вчення про речові права

Семінарське заняття Розвиток вчення про речові права

Навчальна мета заняття: засвоїти доктринальні положення щодо поняття та ознак речового права, засвоїти нормативний матеріал щодо видів речових прав, ознайомитися з практикою застосування цивільного законодавства щодо захисту права власності та інших речових прав.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – самостійне вивчення.

Навчальні питання:

1. Теоретичні конструкції власності та права власності.
2. Проблематика визначення видів права власності.
3. Доктринальні підходи до захисту права власності.
4. Розвиток вчення про речові права на чуже майно.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Теоретичні конструкції власності та права власності.

Слід розмежовувати поняття «власність» та «право власності», виходячи з економічних та правових елементів відповідних категорій, а також різних доктринальних концепцій щодо їх розуміння. Зазвичай під «власністю» розуміються певні матеріальні блага (речі) як об'єкти цивільних прав, а під «правом власності» – урегульовані нормами цивільного законодавства майнові суспільні відносини з приводу володіння, користування та розпорядження майном (речами).

2. Проблематика визначення видів права власності.

У процесі розгляду цього питання необхідно визначити, як співвідносяться між собою поняття «види права власності» та «форми власності». Крім того, слід зосередити увагу на праві довірчої власності, як особливому праві власності, яке виникає внаслідок закону або договору управління майном (І. В. Венедіктова, Р. А. Майданик, С. О. Сліпченко). При цьому важливо врахувати, що довірча власність визнається за цивільним законодавством України як спосіб забезпечення виконання зобов'язання (§ 8 гл. 49 ЦК України).

3. Доктринальні підходи до захисту права власності.

Право на захист здійснюється переважно вчиненням активних дій (самозахисту або звернення до компетентних органів та осіб). Особа може скористатися не будь-яким, а конкретним способом захисту права – матеріально-правовим заходом примусового характеру. У межах даного питання потребують з'ясування речові та зобов'язальні способи захисту права власності, а також їх співвідношення. Визначити, як саме співвідносяться: віндикаційний позов, кондиційний позов та реституційна вимога. Слід зважати,

що обрання способу захисту права власності залежить від характеру правовідносин між порушником і власником; характеру порушення цього права; наслідків порушення.

4. Розвиток вчення про речові права на чуже майно.

Слід зважати, що у правовій доктрині під «речовими правами на чуже майно» визнаються права, які надають їх носіям безпосереднє та обмежене панування над чужим майном, обтяжують право власності реалізуються незалежно від волі власника та захищаються в абсолютному порядку, коло і зміст яких встановлюється виключно законом. У межах даного питання доцільно навести підходи до визначення ознак, принципів, юридичної природи таких прав. Окремо варто вказати на співвідношення речових прав на чуже майно із правом власності. Система речових прав на чуже майно.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Встановлення та припинення сервітуту.
2. Віндикаційний позов та умови його пред'явлення.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Загальна характеристика трасту.
2. Майнове «право очікування».

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
3. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 275-381.
4. Набуття та припинення права власності в Україні (проблеми теорії та практики): монографія / за заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 358 с.
5. Скрипник В. Л. Захист інтересів власника при примусовому припиненні права власності : монографія. Кременчук : Видавець Щербатих О. В., 2018. 200 с.
6. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків : Право, 2013. 760 с.
7. Майданик Р. А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.
8. Гаврилюк М. І. Захист права власності на земельну ділянку в цивільному праві України : монографія. Київ : Алерта, 2014. 224 с.
9. Харченко Г. Г. Речові права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 432 с.

10. Цюра В. В. Речові права на чуже майно : науково-практ. посіб. Київ : КНТ, 2006. 136 с.

Тема № 6. Розвиток вчення про зобов'язання

Семінарське заняття Розвиток вчення про зобов'язання

Навчальна мета заняття: засвоїти доктринальні положення про поняття та види зобов'язань у цивільному праві, оволодіти нормативним матеріалом щодо виконання та забезпечення виконання зобов'язань, ознайомитися з практикою застосування цивільного законодавства щодо відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – 2 години.

Навчальні питання:

1. Проблема уніфікації зобов'язань.
2. Інститут договору в цивілістичній доктрині.
3. Теоретичні питання застосування видів забезпечення виконання зобов'язань.
4. Правові наслідки порушення зобов'язання. Теоретичні конструкції цивільно-правової відповідальності.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Проблема уніфікації зобов'язань.

При вивченні цього питання необхідно звернути увагу на те, що у ЦК України зобов'язання поділяються на дві групи: договірні та не договірні. Стосовно класифікації зобов'язань в юридичній літературі зазначається, що багатоманітність зобов'язань зумовлює необхідність їх класифікації з використанням різних класифікаційних критеріїв. Через це слід назвати критерії класифікації зобов'язань, що сформувалися у правовій доктрині.

2. Інститут договору в цивілістичній доктрині.

Слід вивчити існуючі доктринальні підходи до розуміння категорії «договір» та її проявів у сфері цивільних правовідносин. Для повноцінного з'ясування сутності такого правового явища як договір необхідно опрацювати наукові роботи вітчизняних фахівців (І. А. Безклубий, С. М. Бєрвено, Т. В. Боднар, В. А. Васильєва, А. Б. Гриняк, Н. В. Міловська, Є. О. Мічурін, Н. С. Кузнєцова, С. О. Погрібний, І. В. Спасибо-Фатєєва). Додатково необхідно звернути уваги на питання договору як регулятора цивільних правовідносин, а також його співвідношенні із законом.

3. Теоретичні питання застосування видів забезпечення виконання

зобов'язань.

Види забезпечення виконання зобов'язання спрямовані на стимулювання боржника до належного виконання зобов'язання, а у разі невиконання або неналежного виконання ним зобов'язання – на захист майнових інтересів кредитора. Розглядаючи це питання, варто звернути увагу на те, що існують різні сфери застосовування видів забезпечення виконання зобов'язань, а також їх класифікація. Важливо врахувати новий спосіб забезпечення виконання зобов'язання, визначений в ЦК України – довірча власність. Окремо варто зупинитися на розмежуванні завдатку та авансу.

4. Правові наслідки порушення зобов'язань. Теоретичні конструкції цивільно-правової відповідальності.

У межах даного питання варто визначитися із правовими наслідками порушення зобов'язання. Доцільно провести розмежування деліктних та договірних зобов'язань, визначити місце деліктних зобов'язань серед недоговірних зобов'язань взагалі. Далі слід розкрити поняття цивільно-правової відповідальності у доктрині приватного права. Окрему увагу необхідно приділити підставам цивільно-правової відповідальності. Доцільно ознайомитися із позицією Г. К. Матвеева про склад цивільного правопорушення як необхідної і достатньої підстави настання цивільно-правової відповідальності.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Збитки та неустойка як основні форми цивільно-правової відповідальності.
2. Проблемні питання звільнення від цивільно-правової відповідальності

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Проблемні питання визнання договору неукладеним.
2. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. №11. Ст. 461.
3. Пленюк М. Д. Підстави виникнення зобов'язальних правовідносин в механізмі правового регулювання : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва мені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. 356 с.
4. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 464-527.
5. Бервено С. М. Проблеми договірного права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.

6. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. Т. 3. Харків: Право, 2013. 760 с.
7. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві. Загальні положення: навч. посіб. Київ: Юстініан, 2007. 280 с.
8. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 642 с.
9. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин, Ю. В. Баулін та ін. Цивільно-правові науки. Приватне право. Т. 3. 2008. 640 с.
10. Оновлення договірної регулювання приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ: НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.
11. Пучковська І. Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань: монографія. Харків: Право, 2017. 472 с.
12. Погрібний С. О. Механізм та припинення регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. Київ: Правова єдність, 2009. 304 с.
13. Відповідальність у приватному праві: монографія / І. Безклубий, Н. Кузнєцова, Р. Майданик та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2014. 416 с.

Тема № 7. Розвиток доктрини спадкового права

Семінарське заняття Розвиток доктрини спадкового права

Навчальна мета заняття: засвоїти доктринальні положення спадкового права, засвоїти нормативний матеріал щодо спадкування, ознайомитися з практикою застосування спадкового законодавства.

Кількість годин:

денна форма навчання – 4 години;

заочна форма навчання – самостійне вивчення.

Навчальні питання:

1. Місце спадкового права в системі цивільного права.
2. Теоретичні проблеми спадкового правовідношення.
3. Співвідношення видів спадкування.
4. Спадщина як об'єкт цивільних прав у цивілістичній доктрині.

Методичні вказівки до кожного навчального питання теми

1. Місце спадкового права в системі цивільного права.

При вивченні цього питання необхідно визначитися із тим, яке місце займає спадкове право в системі цивільного права. Із цього приводу у

цивілістичній доктрині висловлюються різні точки зору. Зокрема, обґрунтовується, що спадкове право є підгалуззю, галуззю цивільного права, або правовим інститутом. Додатково необхідно з'ясувати, з яких елементів складається спадкове право. Важливо визначити місце інституту спадкового договору в системі цивільного права.

2. Теоретичні проблеми спадкового правовідношення.

Слід розкрити поняття спадкового правовідношення та виявити його особливості. Так, варто вказати, спадкове правовідношення є одиничним чи множинним, має абсолютний чи відносний характер. Додатково потребують з'ясування моменти виникнення і припинення, а також динаміка спадкового правовідношення. Окремо слід розкрити поняття спадкового правонаступництва та його співвідношення із спадковим правовідношенням. Універсальність спадкового правонаступництва як його визначальна ознака.

3. Співвідношення видів спадкування.

У межах даного питання слід врахувати, що законом визначено два види спадкування – спадкування за заповітом та спадкування за законом. При цьому пріоритет спадкування за заповітом зумовлений не лише структурним розміщенням гл. 85 ЦК «Спадкування за заповітом» перед гл. 86 ЦК «Спадкування за законом». Законодавець більше уваги приділив саме спадкуванню за заповітом, значно розширив види заповітів та види заповідальних розпоряджень. Невипадково в юридичній літературі пріоритет спадкування за заповітом перед спадкування за законом визначається як методологічна засада спадкового права.

4. Спадщина як об'єкт цивільних прав у цивілістичній доктрині.

Цивільне законодавство України виходить із розуміння спадщини як сукупності прав і обов'язків спадкодавця, а не конкретних предметів, речей тощо. Відповідним чином змінюється і доктринальне положення про спадщину як про об'єкт. Спадкове правовідношення і спадщина є явищами локальними, тобто снують виключно у системі координат спадкового права, не виходячи за його межі. В інших сферах, ніж спадкове право, спадщина існувати не може. В сучасних умовах зазнає змін уявлення про спадщину та її склад як об'єкти спадкового правовідношення. У межах цього питання слід виявити визначальні особливості спадщини як об'єкта цивільних прав та встановити, які саме правочини можуть вчинятися стосовно спадщини.

Питання цільових виступів здобувачів вищої освіти для розкриття окремих проблем, явищ тощо:

1. Теоретичні проблеми комморієнтів.
2. Захист прав кредиторів спадкодавця у спадкових правовідносинах.

Теми для рефератів, які відповідають темі заняття.

1. Проблема забезпечення інтересів насцитурусів у спадкових правовідносинах.
2. Спадково-правовий статус внуків спадкодавця.
3. Заповідальний відказ.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / Сліпченко С. О., Синегубов О. В., Кройтор В. А. та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. С. 528-569.
3. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія. Київ : КНТ, 2007. 288 с.
4. Кухарєв О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.
5. Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 448 с.
6. Фурса Є. Є., Козяр-Скок Л. В. Окремі питання спадкування з іноземним елементом: консул, нотаріус, суд: монографія. Київ: Алерта, 2017. 384 с.
7. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.; за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2007. 1216 с.
8. Актуальні проблеми спадкового права: навч. посіб. / за заг. ред. проф. Ю. О. Заїки, ст. наук. спів. О. О. Лов'яка. Київ: КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с.
9. Кухарєв О. Є. Спадкове право України : підручник. Київ : Алерта, 2020. 362 с.
10. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія / Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябоконь; відп. ред. академік НАПрН України В. В. Луць. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с.

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18–22. Ст. 144.
5. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.
6. Про електронний довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.
7. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. Ст. 410.
8. Про акціонерні товариства Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. Ст. 384.
9. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30.
10. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 22756-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.
11. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
12. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
13. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ посібник / відп. ред. Р. А. Майданик. Київ : Юстініан, 2010. 1008 с.
14. Енциклопедія цивільного права України / редкол.: Я. М. Шевченко (відп. ред.) та ін. ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін Юре, 2009. 948 с.
15. Захист права власності. Правові позиції Верховного Суду : коментарі науковців / О. П. Печений, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін., за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 496 с.
16. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Одеса : Астропрінт, 2006. 261 с.
17. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.

18. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.
19. Майданик Р. А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.
20. Оновлення договірного регулювання приватноправових відносин в Україні : монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.
21. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 432 с.
22. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення : монографія. Київ : Артєк, 2020. 479 с.
23. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синегубов, В. А. Кройтор та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. 808 с.
24. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія. Київ : КНТ, 2007. 288 с.
25. Кухарєв О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.

Додаткова

1. Романюк Я. М. Застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві України (питання теорії і практики): монографія. Київ: Ін Юре, 2016. 536 с.
2. Актуальні проблеми спадкового права: навч. посіб. / за заг. ред. проф. Ю. О. Заїки, ст. наук. спів. О. О. Лов'яка. Київ: КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с.
3. Бондар І. В. Особисті немайнові правовідносини: нотаріат, суд, виконавче провадження : монографія. Київ : Алерта, 2019. 366 с.
4. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект : монографія. Харків : Право, 2015. 532 с.
5. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.
6. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.
7. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : монографія. Харків : Юрєвіт, 2008. 482 с.
8. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : монографія. Харків : Право, 2017. 392 с.
9. Пленюк М. Д. Підстави виникнення зобов'язальних правовідносин в механізмі правового регулювання: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. 356 с.
10. Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав : проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Алерта, 2020.

640 с.

11. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : монографія. Київ : Правова єдність, 2009. 304 с.

12. Правова доктрина України : у 5 т. Т. 3 / Нац. акад. прав. наук України. Доктрина приватного права України. 2013. 760 с.

13. Примаєв В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 432 с.

14. Пучковська І. Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань : монографія. Харків : Право, 2017. 472 с.

15. Скрипник В. Л. Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав : монографія. Кременчук : Вид. Щербатих О. В. 2020. 380 с.

16. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб : монографія. Харків : Золота миля, 2015. 528 с.

17. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 550 с.

18. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ. 2008. 626 с.

19. Харченко Г. Г. Речові права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 432 с.

20. Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 448 с.

21. Кухарев О. Є. Спадкове право України : підручник. Київ : Алерта, 2020. 362 с.

22. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення/ за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Колісник А. А., 2010. 320 с.

23. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 2: Фізична особа / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Страйд, 2009. 296 с.

24. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Страйд, 2009. 736 с.

25. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєва. Харків : ФО-П Колісник А. А., 2010. 768 с.

26. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових

інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 5: Право власності та інші речові права / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Лисняк Л. С., 2011. 624 с.

27. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 6: Право інтелектуальної власності / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Лисняк Л. С., 2011. 592 с.

28. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Лисняк Л. С., 2012. 736 с.

29. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 8: Договори про передачу майна у власність та користування / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Лисняк Л. С., 2013. 672 с.

30. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням пропозицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 10: Кредитні та розрахункові зобов'язання. Договір комерційної концесії. Договір про спільну діяльність / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, О. П. Печений та ін.; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2015. 496 с.

31. Цюра В. В. Теоретичні питання інституту представництва в цивільному праві України : монографія. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ : ФОП Мельник. 2016. 492 с.

32. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 664 с.

33. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : монографія. Харків : Право, 2006. 544 с.

34. Солтис Н. Б. Житлові права у спадкових правовідносинах : монографія. Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. 172 с.

35. Михайлів М. О. Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 520 с.

36. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 588 с.

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України <https://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України <https://www.kmu.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Судова влада України <https://court.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України

<https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>

5. Офіційний сайт МВС України www.mvs.gov.ua.

6. Єдиний державний реєстр судових рішень
<http://www.reyestr.court.gov.ua/>

7. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
<http://www.nbuv.gov.ua/>

8. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>

9. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко
<http://korolenko.kharkov.com/>